

بررسی میزان توجه به ساحت‌های شش‌گانه تربیت در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره دوم ابتدایی^۱

فاطمه علی پور^۲

زهرا حیدری^۳

فاطمه سنجری^۴

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی میزان توجه به ساحت‌های شش‌گانه تربیت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره دوم ابتدایی است. روش پژوهش، توصیفی از نوع تحلیل محتواست. جامعه تحلیلی، شامل کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره دوم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۷-۹۶ و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش سال ۱۳۹۰ است که با توجه به ماهیت موضوع و محدودیت جامعه پژوهش، نمونه‌گیری انجام نشد و کل جامعه تحلیلی مورد مطالعه قرار گرفت. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، سیاهه تحلیل محتواست که روایی آن با استفاده از قضاوت متخصصان تعیین شد. داده‌های حاصل با استفاده از شاخص‌های آمار توصیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج نشان می‌دهد که از مجموع ۴۲۶ فراوانی مؤلفه‌های مرتبط با ساحت‌های شش‌گانه تربیت در سند تحول بنیادین در کتاب هدیه‌های آسمان، ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی ۲۱۶ واحد، ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی ۸۷ واحد، ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری ۵۹ واحد، ساحت تربیت علمی و فناوری ۴۷ واحد، ساحت تربیت زیستی و بدنی ۱۳ واحد و ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای ۴ واحد را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین کتاب پایه پنجم یا ۱۵۴ واحد، دارای بیشترین فراوانی است. واژه‌های کلیدی: هدیه‌های آسمان، تربیت دینی، ساحت‌های شش‌گانه، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش.

۱. تاریخ دریافت: ۹۷/۹/۱ تاریخ پذیرش: ۹۷/۱۱/۱۲

۲. دکترای فلسفه تعلیم و تربیت، مدرس دانشگاه فرهنگیان قم پردیس حضرت معصومه علیها السلام alipoor.fateme97@gmail.com

۳. دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی گرایش آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان قم پردیس حضرت معصومه علیها السلام zheidari149@gmail.com

۴. دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی گرایش آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان قم پردیس حضرت معصومه علیها السلام fatemeh00.qom@gmail.com

مقدمه

تحقق ارزش‌ها و آرمان‌های متعالی انقلاب اسلامی مستلزم تلاش همه‌جانبه در تمام ابعاد فرهنگی، علمی، اجتماعی و اقتصادی است. احراز عرصه تعلیم و تربیت از مهم‌ترین زیرساخت‌های تعالی پیشرفت همه‌جانبه کشور و ابزار جدی برای ارتقای سرمایه انسانی شایسته‌ی کشور در عرصه‌های مختلف است. به این ترتیب تحقق آرمان‌های متعالی انقلاب اسلامی ایران، مانند احیای تمدن عظیم اسلامی، حضور سازنده، فعال و پیشرو در میان ملت‌ها و کسب آمادگی برای برقراری عدالت و معنویت در جهان در گرو تربیت انسان‌های عالم‌متقی و آزاده و اخلاقی است. تعلیم و تربیتی که تحقق‌بخش حیات طیبه، جامعه عدل جهانی و تمدن اسلامی-ایرانی باشد. در پرتو چنین سرمایه انسانی متعالی است که جامعه بشری آمادگی تحقق حکومت جهانی انسان کامل را یافته و در سایه چنین حکومتی ظرفیت و استعدادهای بشر به شکوفایی و کمال خواهد رسید.

انسان، ابعاد گوناگونی دارد و هر یک از این ابعاد نیز استعدادهای ویژه‌ی خود را دارا است. همچنین میان هر یک از این ابعاد نیز پیوندی مستحکم و ارتباطی گسست‌ناپذیر است؛ به گونه‌ای که هر بعد بر دیگری تأثیر دارد و به رشد و تکامل یا فساد و تباهی آن کمک می‌کند. تأثیرگذاری متقابل و پیوند مستحکم ابعاد گوناگون انسان با یکدیگر سبب می‌شود که ما به یک برنامه‌ی تربیتی برای شکوفایی استعدادهای گوناگون انسان نیازمند شویم. اگر یک نظام تربیتی فقط برای یک یا تعداد محدودی از ابعاد وجودی انسان، برنامه‌ریزی کند و یک نظام تربیتی دیگر برای یک یا چند بعد محدود دیگر، با مشکلات سختی روبه‌رو خواهیم شد که ما را در تربیت مطلوب ناکام خواهد کرد (اعتصامی، ۱۳۹۰، ص ۲۳).

ابعاد و ساحت‌های مختلف تربیت عبارت است از: عبادی، اعتقادی، اخلاقی، علمی، هنری، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و زیستی و بدنی. از آنجا که خلقت خداوند حکیمانه و از روی حساب است، هر استعدادی که در وجود ما قرار داده، بیهوده نیست و برای سعادت و کمال ما ضروری است و باید شکوفا شود. البته این ابعاد و استعدادها همه در یک سطح نیستند، برخی مربوط به بُعد جسمانی و مادی و برخی به بُعد معنوی ما مربوط می‌شوند، برخی پایدار و گسترده و برخی ناپایدار و محدودند، اما همه در کمال جاودانی انسان مؤثرند.

یک برنامه‌ی تربیتی موفق برنامه‌ای است که به همه‌ی ابعاد و استعدادها نظر داشته باشد و به هرکدام در حد و جایگاه خود توجه کند و برای رشد و تکامل آن برنامه ارائه دهد. تربیت مبتنی بر فلسفه اسلامی، تربیتی جامع و همه‌جانبه است، نه جزئی از یک برنامه‌ی تربیتی. در این برنامه به تمام استعدادها و اهداف واقعی او توجه شده است. این برنامه، نه تنها به رشد جسمانی، زندگی خانوادگی، زندگی اجتماعی و همه‌ی نیازهای مربوط به دنیا می‌پردازد، بلکه او را برای حیات جاودانه در آخرت نیز آماده می‌کند و برای رسیدن به عالی‌ترین اهداف در جهان دیگر یاری می‌رساند. پیوستگی و تأثیر متقابل ابعاد انسان اجازه نمی‌دهد که یک برنامه ریز بتواند ادعا کند که او تنها مسئول تربیت بدنی، هنری یا عبادی است و نسبت به ابعاد دیگر شخصیت متربی مسئولیتی ندارد.

تحقق این هدف نیازمند ترسیم نقشه راهی است که در آن شیوه پیمودن مسیر، منابع و امکانات لازم، تقسیم کار در سطح ملی و الزامات در این مسیر به صورت شفاف و دقیق مشخص شده باشد. در تهیه سند ملی تحول بنیادین آموزش و پرورش کوشش شده است تا با الهام‌گیری از اسناد بالادستی و بهره‌گیری از ارزش‌های بنیادین آنها و توجه به اهداف راهبردی نظام جمهوری اسلامی ایران، چشم انداز و اهداف تعلیم و تربیت در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی تبیین شود (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، ص ۸).

نظام آموزش و پرورش کشور به رغم فعالیت‌های اصلاحی و تلاشی که برای بهبود اجزا و عناصر آن در طول سه دهه بعد از انقلاب اسلامی انجام داده است، به دلیل عدم ابتنا بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی نتوانسته است کارکرد مورد انتظار را داشته باشد. به گونه‌ای که بتواند تربیت یافتگانی در تراز جمهوری اسلامی پرورش دهد که از شایستگی‌ها و توانمندی‌های اعتقادی، عاطفی و رفتاری و هماهنگ با نیازهای جامعه برخوردار باشند. تحول در نظام آموزش و پرورش کنونی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. تاکنون سیاست‌ها و راهبردهای مختلفی برای تحول در این نظام به کارگرفته شده که چندان موفقیت‌آمیز نبوده است. از آنجا که نظام آموزش و پرورش موجود، کهنه، وارداتی، تقلیدی و غربی بوده و خروجی آن یعنی دانش‌آموزان فارغ‌التحصیل، دارای ویژگی‌های شخصیتی مورد انتظار نمی‌باشند، تحول زیربنایی در آموزش و پرورش بر پایه فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی و برای نیل

به اهدافی از جمله ایجاد باور عمیق به اسلام و اندیشه‌ها و ارزش‌های والا و در نهایت دستیابی به چشم انداز ۱۴۰۴ طراحی شده است (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۰).

در این سند، مفهوم تربیت در جامع‌ترین صورت خود به عنوان فرایندی جامع - شامل تمام تلاش‌های زمینه‌ساز تحول اختیاری و آگاهانه آدمی - که به صورت امری واحد و یک پارچه و درهم تنیده، با تحول، تمام ابعاد وجودی انسان را در برمی‌گیرد، دیده شده است. بدیهی است که به لحاظ منطقی هیچ‌یک از بخش‌های زیرمجموعه‌ی این فرایند جامع، نمی‌توانند در عرض آن تلقی شوند.

پیش‌فرض‌های نظام تعلیم و تربیت اسلامی این است که اسلام یک سیستم مفهومی جامع است و همه زندگی را پوشش می‌دهد. از این رو نمی‌توان اهداف تربیت را بدون توجه به اهداف اخلاقی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، هنری و علمی مدنظر قرار داد. اهداف باید به گونه‌ای تنظیم شوند که ناظر به همه ابعاد باشند و همچون یک سیستم، انسجام و هماهنگی لازم را داشته باشند (کاوایی، ۱۳۸۸، ص ۸۲).

از جمله ابعاد تاثیرگذار برای اجرایی کردن سند تحول بنیادین، برنامه‌های درسی است. برنامه‌های درسی یکی از مهمترین عناصر و آینه تمام‌نمای موفقیت و شکست و حتی در بیشتر موارد جهت دهنده‌ی نظام آموزشی هستند و محمل مناسبی برای ارائه دانش، تغییر نگرش و آموزش مهارت‌هایی به دانش‌آموزان، بزرگسالان و تصمیم‌گیرندگان اولیه خواهند بود. محصول برنامه درسی، کتاب درسی است. بررسی وضعیت حاضر کتاب‌های درسی از این جهت مهم است که تصویر دقیقی از کم و کیف توجه به این مضامین به دست می‌دهد و در حکم بررسی وضعیت موجود، بینش‌های لازم را برای برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران طراحی برنامه‌های درسی جهت تدوین برنامه‌ها و پوشش دادن حیطه‌ها و برنامه‌های درسی پنهان و مغفول فراهم می‌آورد (مهرمحمدی و محمودی، ۱۳۹۱، ص ۱۴۶؛ نیلی و موسوی، ۱۳۹۳، ص ۶۲).

امروز در نظام‌های متمرکز، بیشتر فعالیت‌های آموزشی و پرورشی مدارس در چارچوب کتاب درسی و محتوای آن انجام می‌گیرد (سیحانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۸۰). از این رو محتوای دروس، دربردارنده مجموعه‌ای از دانش‌ها (حقایق، تبیین‌ها، اصول، تعاریف)، مهارت‌ها، فرایندها (خواندن، نوشتن، حساب کردن، تفکر منطقی، تصمیم‌گیری، ایجاد ارتباط) و ارزش‌ها

(خوب و بد، صحیح و غلط، زشت و زیبا) است که دانش آموز در ضمن آموزش یا در فرآیند یاددهی-یادگیری با آن در تعامل قرار می‌گیرد (نوریان، ۱۳۹۵، ص ۶۵؛ ملکی، ۱۳۹۴، ص ۶۸).

به دنبال تدوین سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰)، تحول در کتاب‌های درسی آغاز شد و سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، تدوین کتاب‌های درسی جدید در دوره ابتدایی را براساس مفاد سند تحول بنیادین آموزش و پرورش آغاز کرد.

بنابراین با توجه به اهمیت بحث تعلیم و تربیت در دوره ابتدایی که شالوده و پایه‌ی اصلی نظام تعلیم و تربیت است، محققان برآنند تا کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان ابتدایی را بر اساس میزان انطباق آن را با ساحت‌های شش‌گانه تربیت مورد تحلیل قرار دهند. بر این اساس سؤالی که مطرح است این است که در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی (دوره دوم) که به عنوان کتاب درسی دارای کارکردهای متعددی هستند، به چه میزان به ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین توجه شده است؟

۱. پرسش‌های پژوهش

۱. میزان توجه به ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی ایران چگونه است؟
۲. میزان توجه به ساحت تربیتی اجتماعی و سیاسی در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی ایران چگونه است؟
۳. میزان توجه به ساحت تربیتی زیستی و بدنی در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی ایران چگونه است؟
۴. میزان توجه به ساحت تربیتی زیبایی‌شناختی و هنری در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی ایران چگونه است؟
۵. میزان توجه به ساحت تربیتی اقتصادی و حرفه‌ای در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی ایران چگونه است؟
۶. میزان توجه به ساحت تربیتی علمی و فناوری در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی ایران چگونه است؟

۲. مفهوم شناسی

اینک مناسب است به بررسی مفهوم تربیت در پژوهش حاضر پرداخته شود.

۲-۱. تربیت

تربیت از نظر لغوی به معنای پروردن، پروراندن، پرورش دادن، ادب و اخلاق به کسی یاد دادن (عمید، ۱۳۶۲، ص ۳۱۱) و همچنین به معنای پروراندن و پرورش دادن و بارآوردن است (مطهری، ۱۳۷۷، ص ۱۳۱).

تعریف تربیت از دیدگاه اسلام عبارت است از: «فرایند تعاملی زمینه ساز تکوین و تعالی پیوسته هویت متربیان به صورتی یک پارچه و مبتنی بر نظام معیار اسلامی به منظور هدایت ایشان در مسیر آماده شدن جهت تحقق آگاهانه و اختیاری مراتب حیات طیبه در همه ابعاد.» (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰، ص ۱۲۹).

۲-۲. ساحت ها و شئون تربیت

با توجه به ابعاد مختلف انسان، تربیت در ساحت های گوناگونی قابل تعریف است. در منابع مختلف، ساحت های متفاوت و مشترکی برای تربیت آدمی مطرح شده است که در این بین، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به عنوان یک منبع مادر، قابل ارجاع تر است؛ چراکه بر اساس بررسی مبانی مورد نظر در این زمینه، اقدام به معرفی ساحت های شش گانه ی تربیت کرده است که در ذیل به آنها اشاره می شود.

الف) ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی

به طور کلی دو گونه تربیت دینی قابل تصور است: نخست تربیتی که چهارچوب بنیادی و اصول آن بر اساس دین و آموزه های دینی باشد. این شکل از تربیت دینی در مقابل تربیت سکولار قرار دارد و همه ی ابعاد یک نظام را بر اساس مبانی و معیارهای دینی شامل می شود. در نوشتار حاضر، از این مفهوم با تعبیر تربیت اسلامی یاد شده است و همه ساحت های تربیت را در بر می گیرد. دوم، بخش خاصی از تربیت که برای تقویت روند دین داری و دین ورزی متربیان صورت می پذیرد. در این شکل از تربیت، اعتقادات و مناسک دینی خاص مورد توجه قرار

می‌گیرد و متربی برای رسیدن به ایمان و باور و عمل به آنها تربیت می‌شود. به همین دلیل و برای تمایز این دو شکل از تربیت دینی، نوع اخیر را تربیت ساحت اعتقادی و عبادی نام نهاده‌ایم و به سبب نزدیکی و خویشاوندی اخلاق و دین در مجموع ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی نامگذاری شده‌اند (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰، ص ۲۹۹).

ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی، بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی و ناظر به رشد و تقویت مرتبه‌ی قابل قبولی از جنبه‌ی دینی و اخلاقی حیات طیبه در وجود متربیان و شامل همه‌ی تدابیر و اقداماتی است که جهت پرورش ایمان و التزام آگاهانه و اختیاری متربیان نسبت به مجموعه‌ای از باورها، ارزش‌ها، اعمال و صفات اعتقادی عبادی و اخلاقی و در راستای تکوین و تعالی هویت دینی و اخلاقی ایشان صورت می‌پذیرد. از این رو قلمرو ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی، ناظر به خودشناسی و معرفت نسبت به خداوند متعال، معاد، نبوت و پذیرش ولایت رهبران دینی (پیامبر ﷺ و ائمه‌ی معصومین ) و پیروی از ایشان است که به حق برترین انسان‌های کامل در طول تاریخ بشریتند.

تربیت اخلاقی از مهمترین اهداف بعثت انبیا بوده است و جایگاه ویژه‌ای در فرهنگ اسلامی، به ویژه سیره معصومین  دارد. این مهم، مورد توجه امام علی  بود و کمتر خطبه یا نامه‌ای از نهج البلاغه را می‌توان یافت که در آن سخن از مسائل اخلاقی به میان نیامده باشد. از سوی دیگر، پرداختن به اولویت‌ها در هر زمینه، امری معقول و در حوزه‌ی اندیشه اسلامی پسندیده و مورد تأکید است و آثار شگرفی در زندگی مادی و معنوی انسان دارد. با توجه به جایگاه رفیع تربیت اخلاقی، پرداختن به اولویت‌ها در این موضوع، به ویژه از دیدگاه امام علی  امری ضروری و بایسته است (بناری، ۱۳۸۹، ص ۳۳).

ب) ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی

ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی ناظر به کسب شایستگی‌هایی است که متربیان را قادر می‌سازد تا شهروندانی فعال و آگاه باشند و در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی مشارکت کنند. قلمرو ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی شامل موارد زیر است: ارتباط مناسب با دیگران، تعامل شایسته با نهاد دولت و سایر نهادهای مدنی و سیاسی (رعایت قانون، مسئولیت‌پذیری، مشارکت اجتماعی و سیاسی، پاسداشت

ارزش‌های اجتماعی)، کسب دانش و اخلاق اجتماعی و مهارت‌های ارتباطی (بردباری، وفاق و همدلی، درک و فهم اجتماعی، مسالمت‌جویی، درک و فهم سیاسی، عدالت اجتماعی، درک و تعامل میان فرهنگی، تفاهم بین‌المللی، حفظ وحدت و تفاهم، توانایی‌های زبان ملی، محلی، جهانی) است (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰، ص ۳۰۲).

ساحت تربیت اجتماعی و مدنی به توسعه‌ی شهروندی یا توانمندی‌های شهری مربوط می‌شود و اهداف آن به الزام در ارتباط با انتظارات اعضای جوامع و ملت‌های خاص، فهمیده می‌شود؛ زیرا آنها دانش‌ها و طرز تلقی‌ها، ارزش‌ها و مهارت‌های همراه با مشارکت در زندگی جمعی یا مدنی را انتقال می‌دهند (محمدی پویا و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۶۶).

ج) ساحت تربیت زیستی و بدنی

ساحت تربیت زیستی و بدنی، بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به حفظ و ارتقای سلامت و رعایت بهداشت جسمی و روانی متریبان در قبال خود و دیگران، تقویت قوای جسمی و روانی، مبارزه با عوامل ضعف و بیماری، حفاظت از محیط زیست و احترام به طبیعت است (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰، ص ۳۰۵).

مهم‌ترین جهت‌گیری ساحت تربیت زیستی و بدنی عبارت است از: تعامل مستمر روح و بدن با این توضیح که در این جهت‌گیری رابطه‌ی روح و بدن رابطه‌ای بنیادین، عمیق و در اصل هستی است، به این معنا که ماده‌ی جسمانی بر پایه‌ی حرکت اشدادای وجود، در ذات و جوهر خود کامل می‌شود. در چنین فضای فکری، مفهوم سلامت در این ساحت معنای گسترده‌تری می‌یابد و ابعاد روانی را نیز شامل می‌شود. از این رو می‌توان گفت که رویکرد این ساحت از تربیت نیز نگاهی کلی‌نگر و تلفیقی است (همان، ص ۳۰۶).

د) ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری

ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به رشد قوه‌ی خیال و پرورش عواطف، احساسات و ذوق زیبایی‌شناختی متریبان (توان درک موضوعات و افعال دارای زیبایی مادی یا معنوی توان خلق آثار هنری و قدردانی از آثار و ارزش‌های هنری) است (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰، ص ۳۰۷).

ح) ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای

ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای، بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به یکی از ابعاد مهم زندگی آدمی یعنی بعد اقتصادی و معیشتی انسان‌هاست. این ساحت ناظر به رشد توانایی‌های متریبان در تدبیر امر معاش و تلاش اقتصادی و حرفه‌ای است (اموری نظیر درک و فهم مسائل اقتصادی، درک و مهارت حرفه‌ای، التزام به اخلاق حرفه‌ای، توان کارآفرینی، پرهیز از بطالت و بیکاری، رعایت بهره‌وری، تلاش جهت حفظ و توسعه‌ی ثروت، اهتمام به بسط عدالت اقتصادی، مراعات قوانین کسب و کار و احکام معاملات و التزام به اخلاق و ارزش‌ها در روابط اقتصادی) (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰، ص ۳۰۹).

و) ساحت تربیت علمی و فناوری

ساحت تربیت علمی و فناوری بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به کسب شایستگی‌هایی (صفات و توانمندی‌ها و مهارت‌ها) است که متریبان را در شناخت و بهره‌گیری و توسعه‌ی نتایج تجارب متراکم بشری در عرصه‌ی علم و فناوری یاری کند تا بر اساس آن متریبان قادر شوند با عنایت به تغییرات و تحولات آینده، نسبت به جهان هستی و استفاده و تصرف مسئولانه در طبیعت، بینشی ارزش‌مدار کسب کنند. ترکیب نگاه آیه‌ای و ابزاری منجر به تصرف و بهره‌گیری مسئولانه از طبیعت منجر خواهد شد که می‌تواند به یک راهبرد اساسی در نگاه انسان به طبیعت و حفظ و مراقبت از آن بینجامد. از این رو این ساحت از تربیت ناظر به رشد توانمندی افراد جامعه در راستای فهم و درک دانش‌های پایه و عمومی، کسب مهارت دانش‌افزایی، به‌کارگیری شیوه‌ی تفکر علمی و منطقی، توان تفکر انتقادی، آمادگی جهت بروز خلاقیت و نوآوری و نیز ناظر به کسب دانش، بینش و تفکر فناورانه برای بهبود کیفیت زندگی است (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰، ص ۳۱۱).

۳. پیشینه عملی تحقیق

وفایی، فضل‌الهی و طالعی فرد (۱۳۹۶) در تحقیق خود به بررسی میزان توجه به ساحت‌های شش‌گانه تربیت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی جمهوری اسلامی ایران پرداخته‌اند. روش پژوهش توصیفی از نوع تحلیل محتوا

بود. جامعه تحلیلی شامل کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۱۳۹۵ و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰) بود که با توجه به ماهیت موضوع و محدودیت جامعه پژوهش، نمونه‌گیری انجام نشد و کل جامعه تحلیلی مورد مطالعه قرار گرفت. نتایج تحقیق آنان نشان داد که در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، ۵۲۸ مرتبه به ساحت‌های شش‌گانه تربیتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش توجه شده، که به تفکیک در پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم به ترتیب ۱۳۸، ۸۷، ۱۳۶ و ۱۶۷ مرتبه است. رهبری، بلباسی و قربی (۱۳۹۴) در مطالعه خود در زمینه جایگاه هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران به این نتیجه دست یافتند که هویت ملی ایرانی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، ترکیبی از سه بُعد هویت اسلامی (توحید، اصول و آموزه‌های اسلامی، حیات طیبه، عدالت، مهدویت و انتظار، امر به معروف و نهی از منکر، ولایت فقیه، حجاب)، هویت ایرانی (توسعه بومی، وحدت ملی، زبان فارسی، روحیه انقلابی و جهادی، میراث فرهنگی و تمدنی، سرود و پرچم ملی، آمیختگی اسلام و ایران، سرزمین ایران) و هویت متجددانه است که می‌تواند موجبات همبستگی ملی را در میان دانش‌آموزان فراهم کند که در این میان، لایه هویت اسلامی از برجستگی و تأکید بیشتری در این سند برخوردار است.

محمدی پویا، صالحی و مومیوند (۱۳۹۴) در مطالعه خود در زمینه تحلیل محتوای نهج البلاغه براساس ساحت‌های شش‌گانه تربیتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، دریافتند که در نهج البلاغه ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی با ۴۷ مؤلفه، ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی با ۲۹ مؤلفه، ساحت تربیت زیستی و بدنی با ۸ مؤلفه، ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری با ۱۳ مؤلفه، ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای با ۸ مؤلفه، ساحت تربیت علمی و فناوری با ۱۰ مؤلفه، قابل پیگیری هستند. ارتباط زیاد بین ساحت‌های تربیتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و نهج البلاغه به عنوان یکی از متون اسلامی ارزشمند، حاکی از این است که پژوهش‌هایی از این دست می‌تواند به غنی‌تر ساختن اسناد تعلیم و تربیت توسط متون دینی و اسلامی کمک کند.

سبحانی نژاد و همکاران (۱۳۹۴)، در مطالعه خود در زمینه تبیین عوامل مفهومی فرهنگ ایشار

و شهادت و تحلیل جایگاه آن در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران به این نتیجه دست یافتند که چارچوب مفهومی فرهنگ ایشار و شهادت را می‌توان براساس مدارک و مستندات مرتبط در ۴ بعد و ۴۳ عامل تدوین کرد. به علاوه در مجموع ۱۷۷ مرتبه به عوامل فرهنگ ایشار و شهادت توجه شده که میزان تراکم آن در بخش هدف‌های عملیاتی و راهکارها با ۳۹ فراوانی زیاد و در بخش چارچوب نهادی و نظام اجرایی تحول بنیادین با ۲ فراوانی بسیار کم است. گودرزی (۱۳۹۲) در مطالعه خود در زمینه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و فلسفه و جایگاه تربیت بدنی نشان داد که در سند چشم‌انداز آموزش و پرورش، توجه ویژه و خاصی به تربیت بدنی شده و از آن به عنوان ابزاری مهم برای تعلیم و تربیت یاد شده است. بیجنوند و باقری (۱۳۹۱) در مطالعه خود که در زمینه ساحت‌های تربیت انجام شد، دریافتند که توجه به ساحت علمی و فناورانه با مؤلفه‌هایی از قبیل قضاوت با معیار روشن و پرهیز از تعجیل در قضاوت، استدلال در امور، حقیقت‌جویی، بررسی مسائل از زوایای مختلف، دوری از اغراض شخصی، شفاف‌سازی و عینیت‌گرایی در امور، انعطاف‌پذیری در عقاید، شک‌گرایی معقول و احترام قائل شدن برای سایر دیدگاه‌ها، همراه است.

۴. روش تحقیق

پژوهش حاضر به شیوه توصیفی از نوع تحلیل محتواست. کرلینجر (به نقل از بیابان‌گرد، ۱۳۸۴، ص ۳۹۰) تحلیل محتوا را روشی پژوهشی برای توصیف عینی، منظم و کمی متغیرها دانسته است. جامعه تحلیلی پژوهش حاضر شامل ۳ عنوان کتاب درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی (دوره دوم) در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ است که در دفتر تألیف و برنامه‌ریزی کتب درسی تدوین شده است که با توجه به ماهیت موضوع و محدودیت جامعه پژوهش نمونه‌گیری انجام نشد.

واحد ثبت به بخش معنادار و قابل رمزگذاری محتوا اطلاق می‌شود که در این مطالعه، مضمون است. منظور از مضمون، پیام خاصی است که از جانب فرستنده پیام، مورد توجه قرار گرفته است. روش شمارش در این مطالعه، فراوانی است. در این پژوهش برای این که تحلیل محتوا انجام شود، ابتدا مؤلفه‌های مرتبط با ابعاد شش‌گانه تربیت از سند تحول بنیادین

آموزش و پرورش استخراج شد و به دنبال آن محتوا بر اساس آن چارچوب مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. ابزار جمع آوری اطلاعات در دو مرحله تدوین شد. مرحله اول، تعیین مؤلفه های مفهومی ساحت های شش گانه تربیت و مرحله دوم، تدوین فهرست سیاهه بررسی محتوا بود. به منظور آگاهی از روایی چهارچوب مفهومی ابعاد و مؤلفه های ساحت های شش گانه تربیت، چهارچوب تدوین شده در اختیار صاحب نظران آشنا به سند تحول بنیادین تربیت قرار داده شد و از آنها خواسته شد که چهارچوب فوق را با توجه به انطباق هر ساحت با مؤلفه های آن مورد بررسی قرار دهند. صاحب نظران پس از مطالعه چهارچوب مفهومی، دیدگاه های خود را درباره ی مؤلفه های هر کدام از ابعاد، در اختیار گذاشتند. به دنبال آن بر اساس نظرات دریافتی از صاحب نظران، اصلاحات پیشنهادی انجام و چهارچوب اصلاحی دوباره در اختیار صاحب نظران قرار داده شد. صاحب نظران چهارچوب نهایی و همین طور انطباق ابعاد با مؤلفه ها را مورد تأیید قرار دادند. برای تأمین پایایی این ابزار، بر اساس فرمول اسکات، ضریب توافق بین صاحب نظران درباره ی فرم تحلیل محتوای تدوین شده ۹۱/۵ است که ضریب توافق بالا و قابل ملاحظه ای است.

۵. یافته های پژوهش

پرسش اول پژوهش: میزان توجه به ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی در محتوای کتاب های درسی هدیه های آسمان دوره ی ابتدایی ایران چگونه است؟

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول شماره ۱- سیاهه فراوانی تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمان
بر اساس مؤلفه‌های تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی

ردیف	مؤلفه‌ها	پایه چهارم	پایه پنجم	پایه ششم	جمع
۱	دینداری و اخلاق	۳	۵	۳	۱۱
۲	حفظ کرامت و عزت نفس	۰	۰	۰	۰
۳	عقلانیت محوری	۵	۴	۴	۱۳
۴	کسب بصیرت دینی	۲	۳	۴	۹
۵	مسأله محوری	۰	۰	۰	۰
۶	تعالی ارزش‌های دینی	۰	۰	۱	۱
۷	پرهیز از ایمان‌گروری صرف	۱	۰	۰	۱
۸	پرهیز از تکفیر و تفسیق	۱	۱	۲	۴
۹	پرهیز از تحجر و خرافه‌گویی	۱	۱	۰	۲
۱۰	ارزش‌های عام انسانی	۷	۸	۷	۲۲
۱۱	حرکت از الزام بیرونی به الزام درونی	۱	۲	۴	۷
۱۲	مدرنیته و سنت	۰	۰	۰	۰
۱۳	توازن بین ظاهر و باطن	۰	۰	۰	۰
۱۴	رعایت اعتدال	۰	۰	۰	۰
۱۵	رفع و دفع رذایل	۳	۶	۳	۱۲
۱۶	مستدل در انتخاب	۱	۰	۱	۲
۱۷	گسترده‌نگی فکر (ذهن باز)	۲	۲	۸	۱۲
۱۸	خدامحوری (اطاعت از خدا)	۲	۵	۴	۱۱
۱۹	خودشناسی	۰	۰	۰	۰
۲۰	عدالت محوری	۰	۲	۱	۳
۲۱	توجه‌کردن به ارزش‌های الهی به جای ارزش‌های غیر الهی	۴	۳	۱	۷
۲۲	اقدام به عمل برای خدا	۶	۶	۸	۲۰
۲۳	ناظر دانستن خداوند در همه‌ی احوال	۱	۰	۰	۱
۲۴	توکل بر خدا	۰	۰	۰	۰
۲۵	راضی بودن به رضای خداوند	۰	۱	۰	۱

ردیف	مؤلفه‌ها	پایه چهارم	پایه پنجم	پایه ششم	جمع
۲۶	دعا و استعانت از خدا	۶	۴	۵	۱۵
۲۷	امیدواری به رحمت خدا	۲	۱	۱	۴
۲۸	اعتقاد به روز رستاخیز	۱	۱	۱	۳
۲۹	یادآوری مرگ	۰	۰	۲	۲
۳۰	پرهیز از دل بستگی به دنیا	۱	۰	۱	۲
۳۱	پرهیز از آرزوی دراز	۰	۰	۰	۰
۳۲	اکتفا به حد ضرورت از دنیا	۰	۰	۰	۰
۳۳	عبرت از درگذشتگان	۲	۱	۳	۶
۳۴	محوریت دین در همه‌ی امور زندگانی	۲	۱	۱	۴
۳۵	تقوا	۰	۰	۱	۱
۳۶	جهاد با نفس	۰	۰	۱	۱
۳۷	انجام واجبات	۵	۵	۵	۱۵
۳۸	پرهیز از تعجب و خودپسندی	۰	۰	۰	۰
۳۹	پرهیز از ستم	۰	۱	۰	۱
۴۰	صبر و تحمل در راه حق	۱	۰	۱	۲
۴۱	توبه	۰	۰	۱	۱
۴۲	تسلیم بودن در برابر قضا و قدر الهی	۲	۰	۱	۳
۴۳	خاشع بودن	۰	۰	۰	۰
۴۴	گریستن از خوف الهی	۰	۰	۰	۰
۴۵	تواضع	۰	۰	۱	۱
۴۶	امر به معروف و نهی از منکر	۰	۱	۲	۳
۴۷	یادآوری و شکرگزاری نعمت‌ها	۶	۴	۳	۱۳
جمع					
		۶۸	۶۷	۸۱	۲۱۶
		۳۱/۴۸	۳۱/۰۱	۳۷/۵	۱۰۰

همان‌طور که داده‌های آمده در جدول ۱ نشان می‌دهد، در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی از میان مضامین مطرح شده در (متن، تصاویر و تمرین‌ها)، ۲۱۶ مورد به مولفه‌های تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی پرداخته شده است که از این تعداد،

کتاب پایه ششم با ۸۱ واحد (۳۷/۵ درصد)، دارای بیشترین فراوانی و کتاب پایه پنجم با ۶۷ واحد (۳۱/۰۱ درصد) دارای کمترین فراوانی در میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی هستند. همچنین مؤلفه‌ی ارزش‌های عام انسانی با ۲۲ واحد، دارای بیشترین فراوانی و مؤلفه‌های تعالی ارزش‌های دینی، پرهیز از ایمان‌گروی صرف، ناظر دانستن خداوند در همه‌ی احوال، راضی بودن به رضای خداوند، تقوا، جهاد با نفس، پرهیز از ستم، توبه و تواضع با ۱ واحد، دارای کمترین فراوانی هستند.

پرسش دوم پژوهش: میزان توجه به ساحت تربیتی اجتماعی و سیاسی در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی ایران چگونه است؟

جدول شماره ۲- سیاهه فراوانی تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمان براساس مؤلفه‌های ساحت تربیتی اجتماعی و سیاسی

ردیف	مؤلفه‌ها	پایه چهارم	پایه پنجم	پایه ششم	جمع
۱	ارتباط با دیگران	۴	۳	۳	۱۰
۲	ارتباط با خانواده	۲	۴	۰	۶
۳	ارتباط با نهاد‌های دولتی	۰	۰	۰	۰
۴	ارتباط با نهاد‌های مدنی و اجتماعی	۱	۰	۰	۱
۵	کسب دانش و مهارت‌های اجتماعی	۱	۲	۱	۴
۶	خانواده صالح، جامعه صالح	۰	۰	۰	۰
۷	توجه به نهاد خانواده	۱	۰	۰	۱
۸	اخلاق شهروندی	۲	۱	۰	۳
۹	اخلاق اجتماعی	۳	۳	۱	۷
۱۰	هنجارهای اجتماعی	۱	۰	۲	۳
۱۱	آیین‌نامه‌های اخلاقی	۵	۲	۱	۸
۱۲	فضیلت‌مداری	۰	۳	۰	۳
۱۳	جلوگیری از خودکامگی و استبداد	۰	۱	۰	۱
۱۴	مدیریت زندگی فردی و اجتماعی	۲	۶	۲	۱۰
۱۵	توجه به اقلیت‌های دینی	۰	۲	۰	۲

ردیف	مؤلفه‌ها	پایه چهارم	پایه پنجم	پایه ششم	جمع
۱۶	مردم‌سالاری	۰	۰	۰	۰
۱۷	حفظ شأن و جایگاه انسانی	۰	۰	۰	۰
۱۸	قانونمندی	۰	۰	۰	۰
۱۹	شایسته‌سالاری	۰	۰	۰	۰
۲۰	تأکید بر حقوق متقابل مردم و حاکمان	۰	۱	۰	۱
۲۱	مشارکت مردم در تعیین سرنوشت	۰	۱	۰	۱
۲۲	حق برخورداری از احترام و محبت	۴	۰	۲	۶
۲۳	حفظ اسرار دیگران	۱	۰	۱	۲
۲۴	وفای به عهد	۱	۲	۲	۵
۲۵	نظارت و پاسخگویی	۱	۰	۰	۱
۲۶	رسیدگی و نظارت بر زندگی محرومین	۰	۱	۲	۳
۲۷	اصلاح شرایط	۰	۱	۲	۳
۲۸	پرهیز از مصاحبت با بدان	۱	۲	۰	۳
۲۹	توصیه به همنشینی با نیکان	۱	۱	۱	۳
	جمع	۳۵/۶۳	۴۱/۳۷	۲۰/۹۸	۱۰۰

همان‌طور که داده‌های آمده در جدول ۲ نشان می‌دهد، در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی از میان مضامین مطرح شده در (متن، تصاویر و تمرین‌ها)، ۸۷ مورد به مؤلفه‌های تربیت اجتماعی و سیاسی پرداخته شده است که از این تعداد، کتاب پایه پنجم با ۳۶ واحد (۴۷/۳۷ درصد) دارای بیشترین فراوانی و کتاب پایه ششم با ۲۰ واحد (۲۲/۹۸ درصد) دارای کم‌ترین فراوانی در میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اجتماعی و سیاسی هستند. همچنین مؤلفه‌های ارتباط با دیگران و مدیریت زندگی فردی و اجتماعی با ۱۰ واحد، دارای بیشترین فراوانی و مؤلفه‌های ارتباط با نهادهای مدنی و اجتماعی، توجه به نهاد خانواده، جلوگیری از خودکامگی و استبداد، تأکید بر حقوق متقابل مردم و حاکمان، مشارکت مردم در تعیین سرنوشت و نظارت و پاسخگویی با ۱ واحد، دارای کمترین فراوانی هستند.

پرسش سوم پژوهش: میزان توجه به ساحت تربیتی زیستی و بدنی در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی ایران چگونه است؟

جدول شماره ۳- سیاهه فراوانی تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمان براساس مؤلفه‌های ساحت تربیتی زیستی و بدنی

ردیف	مؤلفه‌ها	پایه چهارم	پایه پنجم	پایه ششم	جمع
۱	حفظ بهداشت زیستی	۱	۳	۰	۴
۲	آرایش و زیبایی ظاهری	۰	۱	۰	۱
۳	منابع طبیعی	۰	۱	۰	۱
۴	احترام به طبیعت	۱	۱	۱	۳
۵	سلامت فردی و اجتماعی	۱	۲	۱	۴
۶	تعامل مستمر روح و بدن	۰	۰	۰	۰
	جمع	۳	۸	۲	۱۳
		۲۳/۰۷	۶۱/۵۳	۱۵/۳۸	۱۰۰

همان‌طور که داده‌های آمده در جدول ۳ نشان می‌دهد، در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی از میان مضامین مطرح شده در (متن، تصاویر و تمرین‌ها)، ۱۳ مورد به مؤلفه‌های تربیت زیستی و بدنی پرداخته شده است که از این تعداد، کتاب پایه پنجم با ۸ واحد (۶۱/۵۳ درصد) دارای بیشترین فراوانی و کتاب پایه ششم با ۲ واحد (۱۵/۳۸ درصد) دارای کمترین فراوانی در میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت زیستی و بدنی هستند. همچنین مؤلفه‌های حفظ بهداشت زیستی و سلامت فردی و اجتماعی با ۴ واحد، دارای بیشترین فراوانی و مؤلفه‌های آرایش و زیبایی ظاهری و منابع طبیعی با ۱ واحد، دارای کمترین فراوانی هستند. پرسش چهارم پژوهش: میزان توجه به ساحت تربیتی زیبایی شناختی و هنری در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی ایران چگونه است؟

جدول شماره ۴- سیاهه فراوانی تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمان
براساس مؤلفه‌های ساحت زیبایی شناختی و هنری

ردیف	مؤلفه‌ها	پایه چهارم	پایه پنجم	پایه ششم	جمع
۱	خیال‌پردازی و عواطف	۴	۴	۵	۱۳
۲	نیکی‌داشتن هنر	۰	۰	۰	۰
۳	آرامش روانی	۰	۱	۰	۱
۴	زیبایی ظاهری	۴	۱	۲	۷
۵	درک موضوعات ذهنی	۰	۰	۰	۰
۶	توان درک خلق آثار هنری	۰	۰	۰	۰
۷	خلق معنا و کشف معنا	۳	۰	۱	۳
۸	دریافت احساس و معنا	۱۲	۱۱	۸	۳۱
۹	ارزش‌مداری	۰	۲	۱	۳
۱۰	احترام قائل شدن برای سایر دیدگاه‌ها	۰	۱	۰	۱
	جمع	۲۲	۳۰	۱۷	۵۹
		۳۷/۲۸	۳۳/۸۹	۲۸/۸۱	۱۰۰

همان‌طور که داده‌های آمده در جدول ۴ نشان می‌دهد، در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی از میان مضامین مطرح شده در (متن، تصاویر و تمرین‌ها)، ۵۹ مورد به مؤلفه‌های زیبایی شناختی و هنری پرداخته شده است که از این تعداد، کتاب پایه چهارم با ۲۲ واحد (۳۷/۲۸ درصد) دارای بیشترین فراوانی و کتاب پایه ششم با ۱۷ واحد (۲۸/۸۱ درصد) دارای کمترین فراوانی در میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت زیبایی شناختی و هنری هستند. همچنین مؤلفه‌ی دریافت احساس و معنا با ۴۱ واحد، دارای بیشترین فراوانی و مؤلفه‌های آرامش روانی و احترام قایل شدن برای سایر دیدگاه‌ها با ۱ واحد، دارای کمترین فراوانی هستند.

پرسش پنجم پژوهش: میزان توجه به ساحت تربیتی اقتصادی و حرفه‌ای در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی ایران چگونه است؟

جدول شماره ۵- سیاهه فراوانی تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمان
براساس مؤلفه‌های ساحت تربیتی اقتصادی و حرفه‌ای

ردیف	مؤلفه‌ها	پایه چهارم	پایه پنجم	پایه ششم	جمع
۱	حفظ و توسعه ثروت	۰	۰	۰	۰
۲	اقتصاد و معیشت	۰	۰	۰	۰
۳	قوانین کسب و کار	۰	۱	۰	۱
۴	پرهیز از بطلالت و بیکاری	۰	۱	۰	۱
۵	توجه به کارآفرینی	۰	۰	۰	۰
۶	پرهیز از اسراف و تبذیر	۰	۱	۱	۲
۷	درآمد و کسب حلال	۰	۰	۰	۰
۸	تحول مشاغل و حرف	۰	۰	۰	۰
	جمع	۰	۳	۱	۴
		۰	۷۵	۲۵	۱۰۰

همان‌طور که داده‌های آمده در جدول ۵ نشان می‌دهد، در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی از میان مضامین مطرح شده در (متن، تصاویر و تمرین‌ها)، ۴ مورد به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی و حرفه‌ای پرداخته شده است که از این تعداد، کتاب پایه پنجم با ۳ واحد (۷۵ درصد) دارای بیشترین فراوانی و کتاب پایه پنجم با ۱ واحد (۲۵ درصد) دارای کمترین فراوانی در میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی و حرفه‌ای هستند. همچنین مؤلفه‌ی پرهیز از اسراف و تبذیر با ۲ واحد، دارای بیشترین فراوانی و مؤلفه‌های قوانین کسب و کار و پرهیز از بطلالت و بیکاری با ۱ واحد، دارای کمترین فراوانی هستند.

پرسش ششم پژوهش: میزان توجه به ساحت تربیتی علمی و فناوری در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی ایران چگونه است؟

جدول شماره ۶- سیاهه فراوانی تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمانی
براساس مؤلفه‌های ساحت تربیتی علمی و فناوری

ردیف	مؤلفه‌ها	پایه چهارم	پایه پنجم	پایه ششم	جمع
۱	تلفیق علم و فناوری	۰	۰	۰	۰
۲	تلفیق و هماهنگی علم و دین	۰	۱	۰	۱
۳	تفکر علمی و منطقی	۰	۰	۰	۰
۴	خلاقیت و نوآوری	۴	۴	۴	۱۲
۵	فهم و درک دانش	۵	۱۲	۱۲	۲۹
۶	تحول در دانش	۰	۱	۰	۱
۷	تلفیق و هماهنگی علم و عمل	۱	۰	۰	۱
۸	حقیقت‌جویی	۱	۲	۰	۳
	جمع	۱۱	۲۰	۱۶	۴۷
		۲۳/۴۰	۴۲/۵۵	۳۴/۵۴	۱۰۰

همان‌طور که داده‌های آمده در جدول ۶ نشان می‌دهد، در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی از میان مضامین مطرح شده در (متن، تصاویر و تمرین‌ها)، ۴۷ مورد به مؤلفه‌های علمی و فناوری پرداخته شده است که از این تعداد، کتاب پایه پنجم با ۲۰ واحد (۴۲/۵۵ درصد) دارای بیشترین فراوانی و کتاب پایه چهارم با ۱۱ واحد (۲۳/۴۰ درصد) دارای کمترین فراوانی در میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت علمی و فناورانه هستند. همچنین مؤلفه‌ی فهم و درک دانش با ۲۹ واحد، دارای بیشترین فراوانی و مؤلفه‌های تلفیق و هماهنگی علم و دین، تحول در دانش، تلفیق و هماهنگی علم و عمل با ۱ واحد، دارای کمترین فراوانی هستند.

جدول شماره ۷- سیاهه فراوانی تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمان
بر اساس مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه تربیت

ردیف	ساحت‌های تربیت	پایه چهارم	پایه پنجم	پایه ششم	جمع
۱	ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی	۶۸	۶۷	۸۱	۲۱۶
۲	ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی	۳۱	۳۶	۲۰	۸۷
۳	ساحت تربیت زیستی و بدنی	۳	۸	۲	۱۳
۴	ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری	۲۲	۲۰	۱۷	۵۹
۵	ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای	۰	۳	۱	۴
۶	ساحت تربیت علمی و فناوری	۱۱	۲۰	۱۶	۴۷
	جمع	۱۳۵	۱۵۴	۱۳۷	۴۲۶

بر اساس نتایج جدول ۷، از مجموع فراوانی مؤلفه‌های مرتبط با ساحت‌های شش‌گانه تربیت در سند تحول بنیادین در کتاب هدیه‌های آسمان (۴۲۶)، ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی ۲۱۶ واحد، ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی ۸۷ واحد، ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری ۵۹ واحد، ساحت تربیت علمی و فناوری ۴۷ واحد، ساحت تربیت زیستی و بدنی ۱۳ واحد و ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای ۴ واحد را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین کتاب پایه پنجم با ۱۵۴ واحد دارای بیشترین فراوانی است.

نتیجه‌گیری

هدف از انجام این مطالعه بررسی میزان توجه به ساحت‌های شش‌گانه تربیت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی (دوره دوم) است. یافته‌های حاصل، نشان می‌دهد که در مجموع ۴۲۶ مرتبه به ساحت‌های شش‌گانه تربیتی (اعتقادی، اخلاقی و عبادی، سیاسی و اجتماعی، زیستی و بدنی، علمی و فناوری، اقتصادی و حرفه‌ای و زیبایی‌شناسی و هنری) توجه شده که در این میان، سهم کتاب هدیه‌های آسمان در پایه چهارم ۱۳۵ فراوانی، در پایه پنجم ۱۵۴ فراوانی و در پایه ششم ۱۳۷ فراوانی است. همچنین محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی ایران از

لحاظ مقادیر فراوانی در ابعاد اعتقادی، اخلاقی، عبادی ۲۱۶، در بُعد سیاسی و اجتماعی ۸۷، در بُعد زیستی و بدنی ۱۳، در بُعد زیبایی‌شناختی و هنری ۵۹، در بُعد اقتصادی و حرفه‌ای ۴ و در بُعد علمی و فناوری ۴۷ است.

یافته‌های حاصل در رابطه با میزان توجه به ساحت‌های شش‌گانه در کتاب هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی ایران (چهارم، پنجم و ششم) نشان می‌دهد که میزان توجه به این ساحت‌ها در کتاب هدیه‌ها نامتوازن است. این یافته، با نتایج پژوهش‌های وفایی، فضل‌الهی و طالعی فرد (۱۳۹۶) همسو است. دیگر یافته‌های این پژوهش آن است که از میان ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین در کتاب هدیه‌های آسمان، ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی بیشترین توجه مؤلفان و برنامه‌ریزان درسی را به خود جلب کرده است که با توجه به عنوان کتاب درسی، طبیعی به نظر می‌رسد. این یافته‌ها با پژوهش محمدی پویا، صالحی و مومیوند (۱۳۹۴) همسو است و با بیجنوند و باقری (۱۳۹۱) ناهمسو است.

نتایج پژوهش بیانگر این است که از میان ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین در کتاب هدیه‌های آسمان، ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای کمترین توجه مؤلفان و برنامه‌ریزان درسی را به خود جلب کرده است، این در حالی است که تربیت اقتصادی موجب می‌شود تا کودکان به گونه‌ای تربیت شوند که نعمت‌های دنیا را امانت خدا بدانند و به کار و کوشش علاقه داشته باشند و از تنبلی و بیکاری پرهیزند، با توجه به استعدادشان جهت آشنایی با مشاغل مباح هدایت شوند و روحیه‌ی تعاون، انفاق و طلب‌روزی حلال، زهد و قناعت در آنان پرورش یابد. همان‌طور که نتیجه‌ی تحقیقات نشان داد، می‌توان با فراهم کردن زمینه‌ی مطلوب آموزشی، زمینه‌ساز رشد اقتصادی در کودکان بود. قدر مسلم لازمه‌ی دست‌یابی به این سطح مطلوب، دسترسی به برنامه‌های درسی مطلوب است. برنامه‌های درسی، یک رکن اساسی در هر نظام آموزشی هستند که در صورت نارسایی در آنها، اهداف نظام آموزشی عقیم خواهند ماند. یکی از این اهداف که در سند تحول بنیادین نیز بر تحقق آن تأکید شده است، تربیت اقتصادی است. در این میان یکی از برنامه‌های درسی که ظرفیت خوبی برای همسویی با این هدف را دارد، درس هدیه‌های آسمان است.

نتایج پژوهش حاضر می‌تواند زمینه‌ای را جهت بازاندیشی و بازنگری کتاب‌های درسی

هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی ایران فراهم آورد تا سیاست‌گذاران آموزشی به ساحت‌های شش‌گانه تربیتی توجه بیشتری داشته باشند. علاوه بر این با توجه به اقتضائات آموزش و پرورش در عصر جدید و لزوم همخوانی بیشتر کتاب‌های درسی با رویکردها و ساحت‌های سند تحول بنیادین به برنامه‌ریزان درسی پیشنهاد می‌شود طی برنامه‌ای حساب شده، زمینه‌تدریجی آشناسازی دانش‌آموزان با این ابعاد، حیطه‌ها و مؤلفه‌های سازماندهی هر حیطه در طول دوره‌ی ابتدایی فراهم شود، مطالب با یکدیگر بین پایه‌های مختلف ارتباط طولی داشته باشند و مؤلفه‌ها و همچنین ابعاد به صورت متوازن مورد تأکید قرار گیرند. از محدودیت‌های این پژوهش این است که تنها کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی (دوره دوم) به عنوان محدوده مطالعاتی مدنظر قرار گرفته است. از این رو این یافته محدود به کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی آن هم در حوزه ساحت‌هاست و قابل تعمیم به کتاب‌های تعلیم و تربیت دینی دوره متوسطه و همین‌طور سایر بخش‌های دیگر سند نیست. از این رو به سایر محققین علاقه‌مند هم در حوزه سند تحول بنیادین و هم حوزه مطالعات دینی پیشنهاد می‌شود که در مطالعات خود، کتاب‌های درسی را از زوایای دیگر سند تحول بنیادین نیز مورد توجه قرار دهند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

قرآن کریم

الف. کتب

۱. اعتصامی، محمد مهدی و راصد، سعید. (۱۳۹۰). مبانی و روش تدریس تعلیم و تربیت دینی در دوره ابتدایی. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران.
۲. بیجنوند، فرامرز و باقری، خسرو. (۱۳۹۱). تبیین مؤلفه ها و مصادیق عبودیت از منظر نهج البلاغه. اولین همایش نهج البلاغه و علوم انسانی، همدان: دانشگاه بوعلی سینا.
۳. شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۹۰). مبانی نظری سند تحول بنیادین. تهران: شورای عالی وزارت آموزش و پرورش.
۴. عمید، حسن. (۱۳۶۲). فرهنگ فارسی عمید. تهران: انتشارات امیرکبیر. چاپ دوم.
۵. گودرزی، ابوالفضل. (۱۳۹۲). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، فلسفه و جایگاه تربیت بدنی، رشد آموزش تربیت بدنی. ۱۳ (۴)، ۳۲-۳۴.
۶. مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۰). تهران: دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.
۷. مطهری، مرتضی، (۱۳۷۷). جاذبه و دافعه ای امام علی (ع). تهران: انتشارات صدرا.
۸. ملکی، حسن. (۱۳۹۴). برنامه ریزی درسی (راهنمای عمل). تهران: پیام اندیشه.
۹. نوریان، محمد. (۱۳۹۵). تحلیل برنامه درسی دوره ابتدایی ایران. تهران: گویش نو.

ب. مقالات

۱. بناری، علی. (۱۳۸۹). «بررسی اولویت های تربیت اخلاقی از دیدگاه امام علی (ع) در نهج البلاغه». فصلنامه تربیت اسلامی. ۴ (۱۲)، صص ۵۴-۳۳.
۲. رهبری، مهدی؛ یلباسی، میثم و قربی، سید محمد جواد. (۱۳۹۴). «هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران». فصلنامه مطالعات ملی. ۶ (۶۱)، صص ۶۶-۴۵.
۳. سبحانی نژاد، مهدی و همکاران. (۱۳۹۴). «تحلیل محتوای کتاب های دین و زندگی دوره متوسطه از لحاظ میزان توجه به مباحث سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات». فصلنامه اندیشه های نوین تربیتی. ۱۱ (۴۱)، صص ۱۰۱-۷۹.
۴. کاویانی، محمد. (۱۳۸۸). «تربیت اسلامی (گذر از اهداف کلی به اهداف رفتاری)». پژوهش های میان رشته ای قرآن کریم. ۱ (۲)، صص ۹۱-۷۹.
۵. محمدی پویا، فرامرز و صالحی، اکبر و مومنونند، فاطمه. (۱۳۹۴). «تحلیل محتوای نهج البلاغه بر اساس ساحت های شش گانه تربیتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش». پژوهشنامه نهج البلاغه. ۳ (۱۰)، صص ۸۲-۶۱.
۶. مهرمحمدی، محمود و محمودی، فهروز. (۱۳۹۱). «وارونگی رویکردی نوین به طراحی برنامه های درسی معطوف به تربیت حرقه ای با تأکید بر علوم تربیتی». دو فصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی. ۳ (۱۴۱)، صص ۱۷۷-۱۴۱.
۷. نیلی، محمد رضا؛ موسوی، ستاره؛ نصر، احمد رضا و مسعود، محمد. (۱۳۹۳). «بررسی میزان آگاهی اعضای هیئت علمی گروه های فنی مهندسی دانشگاه های اصفهان و صنعتی اصفهان از مؤلفه های اساسی نوآوری برنامه ریزی درسی و میزان کاربست آن ها». فصلنامه آموزش مهندسی ایران. ۱۶ (۶۴)، صص ۸۸-۵۹.
۸. وفایی، رضا؛ فضل الهی، سیف الله و طالعی فرد، احمد. (۱۳۹۶). «بررسی میزان توجه به ساحت های شش گانه تربیت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی». فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی. ۲ (۳)، صص ۱۵-۱۳۱.